

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.1.13>

**РОЛЬ СЕМІОТИЧНОЇ МЕТАФОРИ В ПРОЗІ:
МУЛЬТИСЕМІОТИЧНИЙ І СИСТЕМНО-ФУНКЦІЙНИЙ ПІДХОДИ**

**FUNCTIONAL AND SEMANTIC FEATURES
OF THE CATEGORY OF NEGATION IN MODERN ENGLISH**

Красівський О.М.,

orcid.org/0000-0002-1548-2423

*асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Масюкевич Ю.М.,

orcid.org/0000-0001-8223-0640

*асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Мікула О.І.,

orcid.org/0000-0001-9860-7748

*асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття має на меті дослідити використання семіотичних метафор у сучасній прозі. Концепція семіотичної метафори як інструмента створення ідейного значення аналізується в рамках системної функціональної лінгвістики та системно-функціонального мультимодального дискурсного аналізу. Кей О'Халлоран розширює концепцію граматичної метафори Халлідея на семіотичну метафору, щоб визначити, як вербальні та візуальні способи взаємодіють один із одним у мультимодальних текстах. Як і граматична метафора, семіотична метафора також передбачає зміну граматичного класу або функції елемента. Оскільки цей процес відбувається не внутрішньосеміотично, а ско-

ріше інтерсеміотично, реконструкція створює семантичну зміну функції цього елемента, створюючи новий спосіб створення сенсу й репрезентації реальності. Результати аналізу показують, що семіотичні метафори в основному використовуються в дитячих казках, щоб полегшити розуміння маленькими дітьми історії, роблячи деякі абстрактні явища пов'язаними зі станами буття більш конкретними та зрозумілими. Застосовані конкретні методи дослідження: контекстно-семантичний, композиційно-структурний, контрастивно-порівняльний з елементами кількісного аналізу. Підкреслено абсолютний антропоцентричний характер спрямування сучасних лінгвістичних студій художнього тексту, орієнтованих на розгляд семантики й прагматики тексту в лінгвокогнітивному вимірі. Залучення таких базових лінгвістичних понять, як паратекстуальність, паратекст, мовна особистість автора художнього твору, концепт, концептуальна метафора, маніпулятивні стратегії, сприяє вирішенню наукового завдання статті й визначає теоретичне значення роботи в розбудові теорії та практики поетико-когнітивних студій, комунікативно-прагматичної специфіки тексту, спрямованих на вивчення комунікативної діяльності автора художнього твору в межах антропоцентричної парадигми.

Ключові слова: системна функціональна лінгвістика, граматична метафора, семіотична метафора, словесно-зоровий інтерсеміоз, комунікативно-прагматичної специфіка.

This paper aims to explore how the use of semiotic metaphors in modern prose. The concept of semiotic metaphor as a tool to create ideational meaning is analysed within the framework of Systemic Functional Linguistics and Systemic-Functional Multimodal Discourse Analysis. Kay O'Halloran extends the Hallidayan concept of grammatical metaphor to the semiotic metaphor in order to determine how verbal and visual modes interact with each other in multimodal texts. Like grammatical metaphor, semiotic metaphor also involves a shift in the grammatical class or function of an element. As this process does not take place intra-semiotically, but rather inter-semiotically, the reconstrual produces a semantic change in the function of that element, creating a new way of making meaning and representing reality. The results of the analysis show that semiotic metaphors are essentially used in children's tales to facilitate young children's understanding of the story by making some abstract phenomena related to states of being more concrete and specific. Specific research methods were used: context-semantic, compositional-structural, contrastive-comparative with elements of quantitative analysis. The paper emphasizes the absolute anthropocentric nature of the direction of modern linguistic studies of literary text, focused on the semantics and pragmatics of the text in the linguocognitive dimension. Involvement of such basic linguistic concepts as paratextuality, paratext, linguistic personality of the author of a work of art, concept, conceptual metaphor, manipulative strategies helps to solve the scientific problem of the article and determines the theoretical significance of work in developing theory and practice of poetic-cognitive studies aimed at studying the communicative activity of the author of a work of art within the anthropocentric paradigm.

Key words: systemic functional linguistics, grammatical metaphor, semiotic metaphor, verbal-visual intersemiosis, communicative and pragmatic specifics.

Протягом останніх десятиліть проведено значне дослідження ролі та функцій візуальних матеріалів у мультимодальних текстах, таких як реклама, книжки з картинками, комікси, наукові тексти й підручники (Kress and van Leeuwen, 2006; Forceville, 1996; Forceville and Urios-Aparisi, 2009; O'Halloran, 2004, 2008; Unsworth and Cléirigh, 2009; Painter, Martin and Unsworth, 2013, and Cohn, 2013). Однак існує потреба в подальших дослідженнях, щоб пояснити, як поєднуються зображення та слова як спільні учасники комунікації, де мова зустрічається з іншими семіотичними вимірами. З часів Бартової тристоронньої класифікації відношень тексту й зображення:

(i) виклад – текст і зображення однаково сприяють формуванню сенсу повідомлення, кожен робить власний внесок;

(ii) закріплення – текст фіксує сенс створення зображення та його чіткої інтерпретації;

(iii) ілюстрація – зображення підтримує текст і додає деталі до повідомлення, яке, по суті, виражається за допомогою писемної мови [1, р. 28–41]. Інші дослідники запропонували додаткові таксономії для характеристики синергії між словесним і невербальним способами вираження думки в різних жанрах. Фактично з кінця 1990-х рр. і до початку 2000-х рр. до взаємозв'язків тексту

й зображень підходили з різними точок зору; деякі з них тісно пов'язані з уже добре сформульованими граматичними та дискурсними рамками.

Розширення передбачає три різні способи, за допомогою яких слова або зображення можуть надавати один одному певних відтінків значень: розробку, удосконалення й розширення. Через опрацювання та покращення повідомлень або зображень ми отримуємо змогу надати додаткову інформацію певному повідомленню, представленому в іншому семіотичному режимі. Зображення, наприклад, можуть надавати інформацію про просторові конфігурації, одяг і зовнішній вигляд учасників події тощо (опрацювання) або можуть указати, де, коли або як відбувається конкретна дія, додаючи додаткову інформацію (покращення). Завдяки розширенню текст і зображення більше чи менше сприяють розвитку історії та руху далі («нові епізоди, альтернативи, коментарі тощо») [2, р. 88–89]. Нарешті проекція має вербально-візуальний характер взаємозв'язку між процесом висловлювання чи мислення й тим, що сказано чи мається на увазі. Такі стосунки, якщо вони присутні, зазвичай виражаються в мультимодальних текстах.

Дві площини граматичного опису в системному функціоналі граматики Халлідея (2004),

перехідність речення – події, організовані в процеси, учасники й обставини, а також положення, що поєднує стосунки розширення та проекції, мали великий вплив на вивчення взаємодії тексту й зображення в мультисеміотичних текстах [2, р. 186–187]. Перший, по суті, розвинений у мультимодальних дослідженнях Кресса та ван Левена (1996; 2006), які намагаються показати відповідності між словесними й візуальними учасниками, процесами та пов'язаними з ними обставинами, присутні у вербальному й невербальному семіотичних способах організації мультимодального тексту [7, р. 168–178]. Останнє поняття відносимо до логіко-семантичних стосунків, які переважно розроблені в мультимодальних дослідженнях Martinec і Salway (2005), van Leeuwen (2005) і Unsworth (2007). Спосіб викладу тексту й зображення додають один до одного інформацію за допомогою відносин розширення та проекції [7, р. 395–445]. Як зазначає Бейтмен [2, р. 117–238], мультимодальність також розглядається через призму підходів, заснованих на основі дискурсознавства (Kong 2006; Martin 1992; Martin and Rose 2003; van Leeuwen 1991, 2005; Liu and O'Halloran 2009), прагматичної рамки (Stöckl 2004), риторичних підходів до аналізу реклами та візуального переконання (Mann and Thompson 1998; McQuarrie and Mick 1999; Phillips and McQuarrie 2004; Tobaoda and Habel 2013), когнітивної теорії, зокрема художня й мультимодальна метафори (Forceville 1996; Forceville and Urios-Aparisi 2009; Caballero 2009; Hidalgo-Downing and Kraljevic Mujic 2011; Pinar 2013, 2015).

Підхід, прийнятий для проведення дослідження, є мультимодальним аналізом дискурсу Кей О'Халлоран (2004, 2005, 2007, 2008), по суті, її поняттям семіотичної метафори (O'Halloran 1999; 2003). Поняття семіотичної метафори як інструмента для створення ідейного значення вивчається в рамках системно-функціонального мультимодального дискурсного аналізу *Multimodal Discourse Analysis (SF-MDA)*, який має на меті описати, як семіотичні ресурси інтегровані й об'єднані в мультимодальних дискурсах. Використовуючи *SF-MDA*, О'Халлоран проаналізувала візуальний семіоз у фільмах та інтерсеміоз образів і математичної символіки в математичних текстах і дискурсі математичних занять (2000, 2004, 2005). О'Халлоран цікавило саме мультимодальне явище в системних мережах, які відображають доступні для генерування семіотичні ресурси: репрезентаційні, інтерактивні та композиційні значення [8, р. 33].

Це зосередженість на системі й сенсі, по суті, походить із соціально-семіотичної теорії Халлідея та системної функціональності мовознавства (1978, 2004). Дійсно, поняття семіотичної метафори О'Халлоран (1999, 2003) насправді є розширенням граматичної метафори Халлідея, котра має на меті визначити, як зображення та слова інтегруються в семіотичні вияви. Дослідниця починає виходячи з припущення, що можна мати паралельні або конгруентні уявлення про візуальні та словесні вияви інформації в різних семіотичних режимах, які взаємно підтримують і доповнюють один одного. Однак трапляються метафоричні випадки, коли відбувається семантична реконструкція, за допомогою якої додаткова змістовна інформація, що не присутня в одному з режимів (вербальному чи візуальному), забезпечується іншим. Ця реконструкція часто передбачає семантичну зміну статусу й функції словесного або візуального елемента, створює нові значення, які неможливо було передбачити в одній семіотичній площині.

Перш ніж розпочати аналіз, звернімося до основних ознак метафори. Концепція семіотичної метафори О'Халлоран (1999, 2003), основи якої, як зазначалося попередньо, ґрунтуються на концепції граматичної метафори Халлідея (1985, 1994, 2004), незважаючи на те що повсякденна реальність, яка зазвичай присутня в людському спілкуванні, тексті, вербальному чи візуальному, може виглядати як надзвичайно складна мовна реальність. Одним із важливих елементів, які заслуговують детального дослідження, щоб працювати з текстом, на думку Халлідея, є «принцип граматичної метафори» (1985, 1994, 321). Згідно з Халлідеєм, Равеллі [12, р. 321] визначає граматичну метафору з точки зору передачі репрезентаційного матеріалу, залученого в метафоричну конструкцію, і стверджує: «Ситуація схожа на ту, що відбувається з (риторичною) метафорою: відбувається якесь перенесення. Але це більше не перенесення чи покликання від безпосереднього до образного між певними граматичними категоріями, а передача уявлення про структури між різними граматичними категоріями» [12, р. 134].

У системній функціональній граматиці Халлідея транзитивність речення включає конфігурації процесів, учасників, що діють у них, і пов'язані з ними обставини. У мові дітей і в повсякденній розмовній мові використовуються певні типові реалізації для передачі значення. Це означає, що в семантичних структурах події, учасники, якості об'єктів, обставини й логічні зв'язки реалізуються за їх типовими граматичними функціями

так, щоб між семантикою та граматичним контекстом була відповідність. Прототипно процеси реалізуються за допомогою дієслова «act», прикметника «brilliant», дієприслівника «brilliantly» та прийменниковими групами «for a long time» й, нарешті, логічних зв'язків за допомогою сполучника «because». Реалізація міститься, наприклад, у таких реченнях, отриманих із праць Халлідея та Маттиссена (1999, 2006):

(1) The cast [actor] acted [process] brilliantly [circumstance] so [relator] the audience [actor] applauded [process] for a long time [circumstance].

Будь-який стан речей, однак, може бути виражений більш складними способами, наприклад:

(2) The cast's brilliant acting [actor] drew [process] lengthy applause [goal] from the audience [circumstance].

Холлідей визнає, що, використовуючи граматичні метафори, досвід і глибинний зміст, можна виразити іншим способом [7, p. 592–593, 626–636]. Прототипна реалізація є конгруентною формою, а інші метафоричні конструкції виникають, коли граматична та семантична реалізація речення є відмінними. Граматична метафора – це процес, за допомогою якого виникає міжпластове напруження між семантикою дискурсу й лексичною граматикою (Halliday 1998; Martin 2008; Taverniers 2014). Дії та стани, як показано в попередньому прикладі «acted», можуть бути метафорично закодованими як іменники «acting», що передбачає реструктуризацію вихідної інформації. Процеси, атрибути й обставини також можна концептуалізувати як сутності в метафоричній відображенні. Навіть увесь стан речей, який у конгруентній формі реалізується реченням, може бути виражений іменною групою і закодований як сутність у відповідних її проявах. У свою чергу, можна тлумачити складне речення як єдине ціле, часто реляційне інтенсивного або обставинного типу.

Як приклад наведемо таке висловлювання, проаналізоване в праці дослідників Butt, Fahey, Feez, Spinks and Yallop [3, p. 74]:

(3) Excessive consumption of alcohol is a major cause of motor vehicle accidents.

У цьому випадку не знаходимо жодної з подій можливого конгруентного виразу, приклад 4, нижче («drink», «drive» і «cause»), натомість маємо процеси. У прикладі 3 матеріальні процеси пиття і спричинення подаються як учасники («споживання» і «причина»), а реляційний процес використовується як точка зв'язку між ними «is». Крім того, інформація, представлена в конгруентній формі через три різні процеси («drink»,

«drive» і «cause»), зведена в єдиний комплекс речення з вищим рівнем абстракції:

(4) People who drink too much alcohol and drive often cause motor vehicle accidents.

Так само Coffin, Donohue та North [4, p. 423] пропонують ще один очевидний випадок використання граматичної метафори, відтворений у прикладі 5, де іменна група містить номіналізацію «причина мого раннього повернення» та використовується для стиснення інформації. Таку ж думку можна було б висловити через два процеси («прийти» й «померти») у двох різних реченнях у конгруентній реалізації (приклад 6): «Я повернувся рано» й «тому що мій батько помер». Метафорична форма веде до іншої, щільнішої організації повідомлення та дає змогу письменнику встановити причинний («причина») й інтенсивний («був») зв'язок між двома елементами:

(5) The reason for my early return was the death of my father.

(6) I came back early because my father died.

Таким чином, метафоричні вирази мають більш непрямий зв'язок між граматикою та значенням і, як такі, є складнішими на семантичному рівні, ніж конгруентні вирази. Ці альтернативні реалізації семантичних функцій можуть призвести до подальших коригувань або перенесень у стосунках між семантичними ролями та синтаксичними функціями в реченні [5, p. 190–196; 6, p. 160–166].

Це явище граматичної метафори зазвичай асоціюється з номіналізацією, яка передбачає перетворення того, що є процесом у реченні, у синтаксичну форму іменника, яка потім може слугувати потенційним учасником іншого процесу. Цей процес зазвичай призводить до значного зниження валентності дієслова, загалом замовчуючи деяких або всіх учасників та обставини попереднього дієслівного процесу. Номіналізація виникає як метафоричний ресурс, який, на відміну від будь-якого іншого, дає змогу зменшити кількість інформації в дієслівному присудку. Ба більше, у функційному плані переформатування речення в іменну групу має дискурсивний характер текстової функції й розширює смисловий потенціал мови. У випадку наукового дискурсу це передбачає як технізацію, так і раціоналізацію побудови висловлювання [11, p. 339–340], що полегшує спробу, як зазначають Халлідей і Вебстер, «побудувати структурований аргумент і при цьому надалі працювати над досягненням і формуванням цілісної та потужної теорії» [7, p. 151].

О'Халлоран (1999, 2003, 2008) розширює концепцію граматичної метафори Халлідея до семі-

отичної метафори, щоб визначити, як образи та слова інтегруються через словесний і візуальний семіотичний режими. Ці семіотичні метафоричні конструкції дають змогу письменникам і митцям:

(i) створювати семантичні реконструкції;

(ii) ураховувати розширення значення, яке відбувається між візуальним і словесним семіотичним ресурсами в науці. Семіотична метафора включає міжсеміотичний етап, де функційний елемент реконструюється в іншому семіотичному коді. Семантична перебудова відбувається в різних семіотичних кодах і породжує зсув у функціоналі статусу елемента, що часто призводить до дублювання значення [10, р. 92]. О'Халлоран зазначає [11, р. 348]: «Новий функційний статус елемента не прирівнюється до його колишнього статусу. Оригінальний семіотичний або, навпаки, новий функціональний елемент уводиться в нове семіотичне оточення, якого раніше не існувало. Таким чином, як і граматична метафора, семіотична метафора також передбачає зміну граматичного класу або функції елемента, однак зміна відбувається не внутрішньосеміотично (як у випадку граматичної метафори), а, скоріше, інтерсеміотично. Переконструювання викликає семантичну зміну функції таких елементів, створюючи новий спосіб репрезентації реальності.

Згідно з О'Халлоран (2003), Кресс також припускає, що семіотичні зміни завжди призводять до зміни в значенні. Іншими словами відбувається повторна артикуляція сенсу в різних режимах [9, р. 129]. Фактично він використовує термін «трансдукція», що відповідає концепції семіотичної метафори О'Халлоран, щоб сигналізувати про переміщення змістового матеріалу від одного семіотичного способу до іншого, наприклад, від мовлення до письма чи від письма до фільму. Як й О'Халлоран, Кресс (2010) припускає, що сенс, реалізований в один спосіб, може бути сформульований по-різному в іншому вияві, отже, зміна може включати зміну значення. Поряд із «трансдукцією» Кресс також використовує термін «трансформація» для позначення перебудов, які відбуваються в межах того самого семіотичного режиму. Це може статися, наприклад, коли ми перекладаємо роман з однієї мови іншою. При цьому трансформація не пов'язана з будь-якими семантичними змінами, оскільки сутності й про-

цеси, якими вони керують, залишаються в межах тих самих семантичних категорій, трансдукції, на відміну від них, вони передбачають зміну сутностей і пов'язаних із ними процесів.

Якщо матеріальні процеси відображають процеси зовнішнього світу, то психічні процеси відносяться до процесів свідомості. Матеріальні процеси, як правило, є процесами дії. Вони відбуваються, щось викликають і передають якісь смисли. Однак психічні процеси – це процеси сприйняття (переживання або відчуття), пізнання, бажання, а також емоції та симпатії. Типовими учасниками, пов'язаними з матеріальними процесами, є актор (зазвичай людина, яка діє з певною метою) і мета (учасник, на якого впливає дія). Зі свого боку типовими учасниками розумового процесу є сенсор і явище. До матеріальних і психічних процесів додаються й ті класифікації та ідентифікації, відомі як реляційні, які є процесами наявності, буття чи становлення, у яких учасник ідентифікований або розташований згідно з певною ієрархією [7, р. 248–258]. Вони виражають інтенсивне (буття), обставинність або власність, зазвичай пов'язані з такими учасниками, як Перевізник/Ідентифікований та Атрибут/Ідентифікатор. Нарешті, хоча й не чітко, Халлідей [7, р. 210–238] розрізняє далі категорії процесів, які розташовані на трьох рубежах: поведінкові, вербальні та екзистенційні.

Видається очевидним, що через використання семіотичних метафор образи та слова доповнюють один одного, щоб утримувати увагу читача й напруження в живій розповіді. Використовуючи ці взаємодоповнюючі стосунки, зображення та слова вносять різний вклад до сюжетної лінії, оскільки або зображення посилюють значення слів, або вони поширюються на значення, що передається візуальним компонентом. Отже, семіотичні метафори ніби посилюють комплементарний характер взаємодії між словесними й невербальними семіотичними способами реалізації смислів в сучасній прозі.

У дослідженні поняття семіотичної метафори виявилось корисним інструментом аналізу не тільки зв'язків між вербальними й невербальними елементами в науковому дискурсі, як продемонструвала О'Халлоран (2003), а також для вивчення комбінації тексту-образу в сучасній прозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Barthes Roland. Image-Music-Text. Translated by Stephen Heath. London : Fontana, 1977.
2. Bateman John. Text and Image. A Critical Introduction to the Visual/Verbal Divide. London and New York : Routledge, 2014.
3. Butt David, Rhondda Fahey, Susan Feez, Sue Spinks and Colin Yallop. Using Functional Grammar. An Explorer's Guide. 2nd ed. Sydney : National Centre for English Language Teaching and Research, Macquarie University, 2003.

-
4. Coffin Caroline, Jim Donohue and Sarah North. *Exploring English Grammar. From Formal to Functional*. London and New York : Routledge, 2009.
 5. Downing Angela. 2014. *English Grammar. A University Course*. 3rd ed. London and New York : Routledge, 2014.
 6. Downing Angela and Philip Locke. *English Grammar. A University Course*. 2nd ed. London and New York : Routledge, 2006.
 7. Halliday M.A.K. *An Introduction to Functional Grammar*. 3rd ed., revised by Christian M.I.M. Matthiessen. London : Edward Arnold, 2004.
 8. Jewitt Carey, ed. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. London and New York : Routledge, 2009.
 9. Kress Günther, *Multimodality. A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London and New York : Routledge, 2010.
 10. Lemke Jay. "Multiplying Meaning: Visual and Verbal Semiotics in Scientific Texts." In *Reading Science: Critical and Functional Perspectives on Discourses of Science*, edited by Jim R. Martin and Robert Veel, 87–113. London : Routledge, 1998.
 11. O'Halloran Kay. "Intersemiosis in Mathematics and Science: Grammatical Metaphor and Semiotic Metaphor". In *Grammatical Metaphor: Views from Systemic Functional Linguistics*, edited by Anne Marie Simon-Vandenberg, Miriam Taverniers and Louise J. Ravelli, 337–365. Amsterdam : John Benjamins, 2003.
 12. Ravelli Louise. "Metaphor, Mode and Complexity: An Exploration of Co-Varying Patterns." BA Dissertation. Unpublished BA (Hons) Thesis. University of Sydney, 1985.